

ALKEMIJA SVAKODNEVICE

MAJA POVRZANOVIĆ
Zavod za istraživanje folklor
Soc. revolucije 17
41000 Zagreb

UDK 39.069
Pregledni članak
Primljeno 8. XII. 1988.
Prihvaćeno 19. I. 1989.

Autorica prikazuje berlinski Muzej kulture svakodnevice 20. stoljeća, koji kreativnom sintezom etnologije, sociologije, povijesti i povijesti umjetnosti djeluje u skladu sa suvremenim trendom muzealskog prezentiranja kulture. Pokazuje kako je koncepcija Muzeja ostvarena u nekim izložbama, te kako su u njoj definirani pojmovi *svakodnevica*, *kultura* i *kultura svakodnevice*.

Tematski blok posvećen etnološkoj muzeologiji primjeren je kontekst za napis o jednom muzeju koji svojom koncepcijom - nadilaženjem granica područja interesa etnologije, sociologije, povijesti i povijesti umjetnosti, odnosno njihovom sintezom - ukazuje na bitan pomak u shvaćanju muzeja kojim se predstavlja kultura. Za njegovo su djelovanje nedvojbeno nužna znatna financijska sredstva i odgovarajući prostor, no ono se prije svega temelji na kreativnosti suradnika koji nisu opterećeni razgraničavanjem društvenih i humanističkih disciplina i stereotipima muzejske prezentacije građe, suradnika koji promišljaju i nastoje razumjeti svijet u kome žive, u svakom aspektu svoga rada svjesni kompleksne cjeline povijesnih tokova. Zato smatram da bi naše etnologe upoznavanje ovog muzeja moglo ne samo zanimati, već i nadahnuti za pomake u stručnom radu. Riječ je o *Muzeju kulture svakodnevice 20. stoljeća*, smještenom u zgradi Martina Gropiusa (Martin Gropius-Bau) u zapadnom Berlinu.

Koncepcija Muzeja, po kojoj je izložba »autonomni estetički medij«, a depo »muzejsko nesvjesno, koje može proizvesti najrazličitije snove«, naslućuje se već iz naslova pojedinih njegovih izložbi: »Kad crveno sunce zalazi u more kod Caprija. U brdima stvari 50-tih godina.«; »Predratni ukus. Werkbund i robe 1907—14.«; »Lude robe. Prilog godini Karla Marxa. Interijer. Ludilo.«; »op + pop, ex + hopp, sexy mick, tricky dick, mini maxi mao tse tun. Scene 60-tih godina.«; »Robna kuća istoka. Berlinska ofanziva namještaja '85.«. Krajem 1987. posjetila sam u Muzeju izložbu »Polarni led i prešano staklo«, koja prikazuje posljedice mehanizacije i novih tehnologija 19. stoljeća na proizvodnju i oblikovanje predmeta, odnosno reformu proizvodne kulture kojom je počela moderna masovna proizvodnja. Nakon toga je u Muzeju postavljena izložba »Anarhija elemenata« koja put k apstraktnome u kulturnim kodovima od početka ovoga stoljeća objašnjava u kontekstu otkrića električne struje, istraživanja zračenja i teorije relativnosti. Izložba organizirana u 1988. pod naslovom »Petričin put na Mjesec«, govori o kulturnim posljedicama leta u svemir — rezultata znanstveno-tehničke revolucije koji otvara nove perspektive u odnosu prirodnih i društvenih znanosti. Ove tri izložbe rezultat su istraživačkog projekta o odnosu znanosti, tehnike i kultu-

re u 19. i 20. stoljeću. Njime se provjerava hipoteza po kojoj je temeljna tendencija tih epoha sve veće područjavanje tehničkih, znanstvenih i kulturnih sfera —tendencija za našu planetu obećavajuća, no istovremeno i prijeteća, ukoliko njezine političke posljedice ostanu ograničene privatnim interesima. Ako utjecaj društvenih znanosti i umjetnosti, potencijalno subverzivnih, ne bude pratio utjecaj prirodnih znanosti i tehnike, koje svijet pretvaraju u svoje eksperimentalno polje, čovječanstvo će se naći u zamci bez izlaza.

Nastavak ovog teksta temelji se na knjizi *Alchimie des Alltags: Das Werkbund-Archiv, Museum der Alltagskultur des 20. Jahrhunderts; Gebrauchsanweisung für einen neuen Museumstypus, destiliert von Eckhard Siepmann, Werkbund-Archiv Band 15, Anabas-Verlag, Giessen 1987.* (Alkemija svakodnevice: Werkbund arhiv, Muzej kulture svakodnevica 20. stoljeća; naputak za upotrebu jednog novog tipa muzeja, destilirao E. Siepmann.) U njoj je iscrpno prikazana djelatnost Werkbund arhiva (osnovanog početkom sedamdesetih) i njegova Muzeja kulture svakodnevice 20. stoljeća (osnovanog 1986.)¹⁾

Jedna od važnih zadaća Arhiva je informiranje i savjetovanje različitih korisnika, te, što mi se čini posebno značajnim, povezivanje institucija i stručnjaka — specijalista za pojedina područja koji ne znaju jedni za druge, a međusobno bi im poznavanje moglo uvelike koristiti u radu. Uz izložbe se redovito objavljuju popratne brošure, a izdano je već i dvadesetak knjiga, između ostalog, o umjetnosti i svakodnevici oko 1900, o arhitekturi, gradu i politici, o historijatu i teoriji industrijske estetike, o kulturnoj historiji stolica, odnosno sjedenja... Naravno, osnovna djelatnost je istraživačka i sakupljačka. Arhiv posjeduje raznovrsne zbirke, između ostalog zbirke predmeta koji potječu iz razdoblja prije 1900, 1919—32, 1933—44, 1945—60, 1961—69, te od 1970 do danas. U njima se čuva sve do čega se može doći: od namještaja, posuđa, suvenira, novca i telefona, do knjiga poezije, kuharica, modnih časopisa, trivijalne literature i političkih proglašaja... Postoje i specijalizirane zbirke koje obuhvaćaju sve ranije navedene periode, vezane npr. uz radništvo, studentski pokret, djecu. Primjera radi, evo nekoliko elemenata zbirke »Radnička kultura«: potpuna kuhinja iz 1900, dokumenti sport-

¹⁾ Werkbund je udruženje njemačkih umjetnika i industrijalaca osnovano u Münchenu 1907, koje (s prekidom od 1934—47) djeluje do danas. Za razliku od Bauhausa, koji je djelovao samo četrnaest godina, a danas je općepoznat, ciljeve Werkbunda, koji su složeniji i difuzniji od onih Bauhausa, poznaje daleko užu krug. Werkbund nikada nije bio umjetnička škola; bio je neka vrst lobija čiji su ciljevi objedinjavali estetske i privredne težnje. U doba osnivanja Werkbunda moglo se promocijom »njemačke kvalitete« i »lijepih stvari« pleđirati za moral u robnoj estetici, a u isto vrijeme stremiti vodećem mjestu na svjetskom tržištu. Nacisti ideje Werkbunda proglašavaju »kulturnim boljševizmom«. Pedesetih godina Werkbund uspješno sudjeluje u kreiranju nove estetike svakodnevnog života — od novčića od 50 pfeninga do zgrade Savezne skupštine. Šezdesetih prvi upozorava na rastuće ekološke probleme vezane uz industrijalizaciju i urbanizam, osamdesetih podržava pokret useljavanja u (tude) prazne zgrade.

skih društava, ilustrirane novine, propagandni materijal Socijaldemokratske i Komunističke partije Njemačke, dokumenti o 1. maju, pjesmarice, značke, cjenik prehrambenih proizvoda iz vremena kapitulacije Pariške komune... Arhiv posjeduje i zbirku crteža i grafika, zbirku časopisa, biblioteku, te bogatu diateku, videoteku i fototeku.

Brojne fotografije iz te fototeke objavljene u knjizi *Alkemija svakodnevice* nisu samo dopuna teksta, same za sebe pričaju uzbudljivu priču o civilizaciji Zapada i njezinim ključnim problemima danas. Gravura s prikazom alkemičarskog laboratorija, model tornja u čast Trećoj Internacionali, Einstein, Lenjin, put na Mjesec, karneval radnika kostimiranih u buržuju, tekst pjesme Nine Hagen na fotografiji zapuštenog dvorišta uz Berlinski zid, akt iz Louvrea i minica iz istočnoberlinskog parka, plakati povodom elektrifikacije iz prošlog i oni povodom uspostavljanja satelitske komunikacije iz ovoga stoljeća, Pajo Patak, televizor, umjetnost videa, kontrakulturni mural, simfonijski orkestar u Siemensovom generatoru, korzet s prijelaza stoljeća, karta centara studentskog bunta žezdesetih, kutije za cigarete i kekse, pribor za jelo i papirnate vrećice, Kandinsky i njegov utjecaj na dizajn posuda, reklame, frizure, noćne posude, snimanje »King Konga« s tamnoputim statistima, razglednice, obiteljske fotografije, zidni ukrasi, igračke, slikovnice, prizori iz suvremene berlinske svakodevice, Bloch i Dutschke... Na kraju — ponovo gravura s prikazom alkemičara i njihovih pomagala: umjesto zaključka o cjelini koja (još) nije i (još) ne može biti zaključena.

Netom nabrojani sadržaji fotografija (njihova manjeg dijela) osvjetljavaju shvaćanje pojma kulture svakodnevice sadržanog u nazivu ovog muzeja. Istu ulogu ima i niz citiranih tekstova, mahom pažljivo odabranih ulomaka. I oni se nameću čitaocu bogatstvom mogućih značenja, navodeći ga na definiranje ili osvještavanje vlastitih stavova; J. Böhme s početka 17. st., U. Eco, V. Majakovski, G. Grosz, L. Aragon, tekst S. Kebir »Antonio Gramsci: avangarda i svakodnevica«. U sve ovo utkan je tekst E. Siepmanna, nastao u dogovoru sa suradnicima Arhiva i Muzeja, koji objašnjava njihove istraživačko-interpretativne pristupe. Jedno od najzanimljivijih za etnologue je svakako poglavlje »Svakodnevica — kultura — kultura svakodnevice«.

Zbrka oko teorijskog određenja pojma *svakodnevica* proizlazi iz činjenice da je ono moguće u okvirima prethodno određenog konteksta. Negacija svakodnevnog je *životni događaj*, dakle onaj koji je jedinstven, neponovljiv. No, neponovljivost je relativna. Za pojedinca je to rođenje, bolest, vjenčanje, smrt. Za grupu (društvo) je međutim sve to svakodnevica; za grupu (društvo) su životni događaji rat, revolucija, elementarna katastrofa. Za nacije i za svijet u cjelini sve je to pak svakodnevica; za našu su planetu tek odvajanje zemlje od mora ili smak svijeta — životni događaji. Sve ostalo je svakodnevica... Zbog toga u teoriji nema smisla upotrebljavati pojam svakodnevice ukoliko prethodno nije određena analitička razina. Uvijek treba precizirati kontekst opće definicije po kojoj je svakodnevica neprestano ponavljanje istoga u odnosu na određenu razinu razmišljanja ili prakse.

Kulturu pak Siepmann ne shvaća kao neko određeno područje prakse ili istraživanja. Određuje je kao *način života*, no naglašava da time gotovo ništa nije objašnjeno. Kultura je aspekt svakog ljudskog djelovanja. Pri tome valja razlikovati njezino ostvarenje u predmetu i njezino ostvarenje u načinu djelovanja, praksi. No, nisu sama ta ostvarenja kultura — kultura je impuls namjera, snaga koja ih ostvaruje. Svaki čovjekov čin proces je samoosvještavanja, bilo pojedinca ili grupe, bilo grupe ili mase. Svaki takav proces — trenutačan ili stoljetan, u jednom čamcu ili na jednom kontinentu — uključuje mnoštvo dimenzija, no najvažnije su, smatra Siepmann, *potraga za identitetom i pridavanje smisla*. Kultura je nužna za preživljavanje; ona je pokušaj »pripreme tla za obradu« nasuprot izvorima straha, praznine, uništenja i smrti. U tom je smislu najdijeljomjivija manifestacija kulture i kolektivnog samoosvještavanja *slavlje* (Fest). Od revolucija do slavlja u gradskim četvrtima provlači se nit utopijskog. . .

Zaključujući, Siepmann kulturu hipotetički određuje kao »neprestani svakodnevni proces samoosvještavanja«. *Kultura svakodnevica* za njega stoga nije deskriptivni, nego prospektivni pojam — pojam koji implicira niz mogućih određenja i zahtijeva njihovo kreativno ostvarenje.

Prema široko rasprostranjenoj predodžbi, svakodnevica je mjesto konkretnog, preglednog, jednostavnog, banalnog. U vremenu digitalizacije svijeta doista se sve čini vrlo »čitljivim«, a zapravo je složenost sve dublja i sve ozbiljnijih posljedica. Siepmann i njegovi suradnici toj pogrešnoj predodžbi suprotstavljaju koncepciju muzeja koji razotkriva parcijalnost konkretnog — povezujući elemente pojavnoga na neočekivane načine, ostavljajući drugima mogućnost drugačijih interpretacija, osvještavajući ono utopijsko u svakodnevici, s vjerom u mogućnost jednog boljeg svijeta.

Berlin Zgrada Martina Gropuisa je uz sam Zid. 1933. je u njoj bilo sjedište Gestapoa. U ratu razrušena bombama, 1966. je proglašena spomenikom. Od 1986. u njoj je Muzej kulture svakodnevica 20. stoljeća Werkbund archiva. Nadajmo se — za mnoge buduće generacije.

ALCHIMIE DES ALLTAGS

Zusammenfassung

Die Autorin stellt einige Ausstellungen und das Konzept des Museums der Alltagskultur des 20. Jahrhunderts in Berlin, vor. Dieses Museum hat sich zum Ziel gesetzt, mit einer kreativen Verbindung von Ethnologie, Soziologie, Geschichte und Kunstgeschichte, dem gegenwärtigen Trend im Museumsbereich Rechnung zu tragen. Das Konzept des Museums ist weder mit der Abgrenzung der Sozial- von den Geisteswissenschaften, noch mit den altgebrachten Stereotypen der Präsentation des ausgestellten Materials belastet. Die Mitarbeiter des Museums sind sich in jeden Bereich ihrer Arbeit der Komplexität der Welt in der sie leben bewusst und versuchen, die historischen Zusammenhänge zu berücksichtigen.

Diese Darstellung stützt sich auf das Buch *Alchimie des Alltags: Das Werkbund-Archiv, Museum der Alltagskultur des 20. Jahrhunderts; Gebrauchsanweisung für einen neuen Museumstypus*, destilliert von Eckhard Siepmann. Werkbund-Archiv Band 15, Anabas-verlag, Giessen 1987. Besondere Aufmerksamkeit wird den in diesem Buch behandelten Begriffen *Alltag*, *Kultur* und *Alltagskultur*, gewidmet.